

ОПАНАСЕНКО Н. О.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри права,
Національної безпеки та правової
роботи (Військово-юридичний
інститут Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.5.37>

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ СПОСОБІВ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

У статті на основі сучасної слідчо-судової практики та з урахуванням нових тенденцій трансформації характеру терористичних загроз розглянуто особливості способу злочину як основного елемента криміналістичної характеристики терористичних актів. Підкреслюється, що дані про спосіб вчинення злочину висвітлюють функціональний бік злочинної діяльності, її якісну характеристику та слугують ціннісним орієнтиром для практичних працівників під час аналізу вихідної інформації про злочин, його типові ознаки, а також про своєрідність злочинної поведінки особи злочинця та його окремі особистісні якості. Зазначається, що відмінною особливістю способів здійснення терористичних актів є публічний характер їх виконання та спрямованість на суспільний розголос скоюваних злочинних дій, що не властиво більшості злочинів взагалі. Характерною ознакою способів терористичного акту є навмисне створення обстановки страху, пригніченості і безвихідності при реальній небезпеці настання тяжких наслідків та заподіяння значної шкоди, насильницькі ж акції є діями непрямого характеру та спрямовані лише на досягнення в соціальній площині психологічного ефекту, тобто своєрідного механізму примусу як методу реалізації безпосередніх (прямих) терористичних намірів. Виокремлено такі основні способи вчинення терористичних актів, як підри्व закомуфльованих під особисті речі або предмети побутово-господарського призначення вибухових пристроїв, самопідри्व в місцях значного скупчення людей терориста-смертника, захоплення заручників та транспортних засобів, збройний напад або кібернетична атака на об'єкти забезпечення життєдіяльності населення, створення незаконних воєнізованих формувань, призначених для захоплення та утримання територій, адміністративних будівель, ключових об'єктів інфраструктури, розпилення отруйних сполук, токсичних речовин, поширення збудників різних інфекційних хвороб вірусної природи, патогенних типів мікроорганізмів тощо. У цьому аспекті акцентується особлива увага на новому потенційному напрямі терористичної діяльності, а саме загрозі використання з боку терористичних організацій наднебезпечних властивостей ядерної зброї, радіоактивних елементів та іншої зброї масового знищення.

Ключові слова: *тероризм, терористичний акт, протидія, криміналістична характеристика злочинів, підготовка до злочину, спосіб учинення злочину, приховування злочину.*

Opanasenko N. O. Criminalistic characteristics of modern methods of terrorist acts

In the article, on the basis of modern investigative and judicial practice and taking into account the new trends in the transformation of the nature of terrorist threats, the features of the crime method as the main element of the criminalistic characterization of terrorist acts are considered. It is emphasized that the data on the method of committing the crime highlight the functional side of criminal activity, its qualitative characteristics and serve as a valuable reference point for practical workers during the analysis of the original information about the crime, its typical signs, as well as the peculiarity of the criminal behavior of the criminal and his individual personal qualities. It is noted that a distinctive feature of the methods of carrying out terrorist acts is the public nature of their execution and the focus on public publicity of the committed criminal acts, which is not characteristic of most crimes in general. A characteristic feature of the methods of a terrorist act is the deliberate creation of an atmosphere of fear, depression and hopelessness in the face of a real danger of serious consequences and causing significant damage, while violent actions are actions of an indirect nature and are aimed only at achieving a psychological effect on the social plane, that is, a kind of coercion mechanism as a method of implementation direct (direct) terrorist intentions. The main methods of committing terrorist acts are singled out, such as the detonation of explosive devices disguised as personal belongings or objects of household and economic purpose, self-detonation by a suicide bomber in places of significant gathering of people, taking hostages and vehicles, armed attack or cybernetic attack on life support facilities population, creation of illegal paramilitary formations designed to capture and hold territories, administrative buildings, key infrastructure facilities, spraying of poisonous compounds, toxic substances, spread of pathogens of various viral infectious diseases, pathogenic types of microorganisms, etc. In this aspect, special attention is focused on a new potential direction of terrorist activity, namely the threat of terrorist organizations using the extremely dangerous properties of nuclear weapons, radioactive elements, and other weapons of mass destruction.

Key words: *terrorism, terrorist act, counteraction, forensic characteristics of crimes, preparation for a crime, method of committing a crime, concealment of a crime.*

Вступ. За останні декілька десятиліть тероризм перетворився на пряму загрозу не лише національній безпеці окремої держави, а й безпеці всієї світової спільноти та існуванню людської цивілізації. Особливістю терористичної діяльності теперішнього часу стають трансформація й удосконалення її методів та форм, зростаючі прагнення терористів до застосування високотехнологічних, а часом і секретних засобів розвідки та озброєння, включаючи ядерну зброю або її компоненти, а також концентрація в самих терористичних формуваннях значних фінансових ресурсів, що спрямовуються на тривале забезпечення їхнього функціонування та діяльності з використанням можливостей глобалізаційних процесів на територіях декількох країн одночасно.

Різноманітність терористичних проявів та їхня суспільна небезпека, а також нові терористичні загрози ставлять відповідні завдання і перед криміналістичною наукою, яка покликана сприяти розробці й вдосконаленню інструментарію, націленого на розслідування злочинів, гарантувати високий рівень науково-методичного забезпечення діяльності правоохоронних органів у цьому напрямку. З урахуванням сучасних викликів, оновлення у даному контексті потребує криміналістична характеристика терористичних актів, яка слугує ціннісним орієнтиром для практичних працівників під час аналізу вихідної інформації про злочин та його типові ознаки, дозволяє обґрунтовано формувати перелік обставин, що підлягають

дослідженню та доведенню, а також вживати заходів щодо своєчасного запобігання запланованого акту тероризму на етапі його підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток вчення про криміналістичну характеристику злочинів зробили такі відомі вчені-криміналісти, як Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, М.В. Даньшин, В.М. Карагодін, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.П. Корж, В.В. Пясковський, М.В. Салтевський, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та інші. Водночас, дослідженню окремих проблемних питань протидії тероризму у царині науки криміналістики присвятили увагу вітчизняні дослідники М.О. Ленко, В.В. Літвін, М.О. Мілевський, В.Ю. Попов, О.В. Сав'юк, Г.В. Скуба та інші науковці. Але зазначені дослідження проводилися в інших правових умовах та реаліях, а отже не враховують всіх сучасних запитів слідчої практики та потребують свого подальшого перегляду.

Постановка завдання – розроблення класифікації способів терористичних актів з урахуванням наявної практики їх розслідування та ймовірних терористичних загроз у майбутньому.

Результати дослідження. Спосіб злочину є ключовою ланкою та основним слідоутворюючим елементом криміналістичної характеристики терористичних актів. Як свого часу зазначав Р.С. Белкін, спосіб злочину як центральна частина криміналістичної характеристики висвітлює функціональний бік злочинної діяльності та включає в себе дані про те, як дії злочинця відображаються в навколишньому середовищі, тобто які сліди, «відбитки» дій злочинця виникають у результаті злочинного посягання [1, с. 688–689]. У поняття «спосіб злочину» в криміналістиці включаються не тільки дії щодо його вчинення, але й дії з підготовки та маскування злочину. Такий підхід дозволяє з усією повнотою розкривати механізми вчинення злочинів окремих видів, що має велике значення у формуванні рекомендацій для їх розслідування [2, с. 24]. Спосіб вчинення злочину є тією головною якісною характеристикою діяльності злочинця, яка найтісніше взаємопов'язана із властивостями інших елементів злочинної події [3, с. 5–6].

Що ж до терористичних актів, то цей елемент має свою специфіку. З урахуванням природи досліджуваних злочинів й об'єктивних закономірностей їх вчинення, В.О. Коновалова виокремлює такі специфічні риси способів злочинів терористичного характеру: 1) в значній кількості випадків про намір вчинити злочин повідомляється різноманітними шляхами, в тому числі і через засоби масової інформації, широке коло потенційних жертв (причому погрози мають систематичний характер із тенденцією до посилення); 2) нагнітання страху, що справляє сильний психологічний вплив, як правило, паралізує функцію нормальної діяльності цілих груп населення і, що особливо важливо, має тенденцію до поширення, приводить до тяжких наслідків; 3) несподіваність (раптовість) здійснення наміру, що спричиняє двоїстого роду наслідки. З одного боку, маси населення знаходяться у стані страху, напруженого чекання, що породжує бачення загрози скрізь. З іншого боку, розгубленість і відсутність цілеспрямованих дій по захисту від можливого нападу в правоохоронних органах, де невизначеність ситуації не дає змоги координувати зусилля і зосереджувати їх на вирішенні конкретного завдання; 4) загроза вчинення таких дій, що мають характер ядерних, біологічних, екологічних та інших катастроф, які загрожують існуванню людства [4, с. 724–725].

Відмінною особливістю способів здійснення терористичних актів є публічний характер їх виконання та спрямованість на суспільний розголос скоюваних злочинних дій, що не властиво більшості злочинів взагалі. Як правило терористи не намагаються приховати саму подію злочину, а навпаки спрямовують свої дії на привернення громадської уваги та демонстративність реалізації терористичних намірів, використовуючи можливість широкого висвітлення актів тероризму в засобах масової інформації, у тому числі в режимі реального часу за допомогою власних профілів в найбільш популярних соціальних месенджерах в мережі Internet. При цьому потерпілі – жертви терористичних акцій як об'єкти злочинного замаху не є прямою самоціллю злочинців, а слугують лише засобом психологічного тиску для досягнення головної мети, а саме впливу в ультимативній формі на так звану третю

сторону конфлікту – посадових осіб державних органів або інших владних структур від яких залежить прийняття певних політичних або соціально-економічних рішень, вигідних для терористів. Характерною ознакою способів терористичного акту є навмисне створення обстановки страху, пригніченості і безвихідності при реальній небезпеці настання тяжких наслідків та заподіяння значної шкоди, насильницькі ж акції є діями непрямого характеру та спрямовані лише на досягнення в соціальній площині психологічного ефекту, тобто своєрідного механізму примусу як методу реалізації безпосередніх (прямих) терористичних намірів (зміни політичного режиму, дестабілізації внутрішньо-політичної ситуації всередині держави, визнання терористичної організації владою та громадськістю як самостійної політичної сили тощо).

Терористичним актам, як правило, передують ретельна підготовка, яка може включати: визначення напрямів терористичної діяльності, розробку плану виконання терористичного задуму, вчинення різних корисливо-насильницьких злочинів (заказних вбивств, торгівлі людьми, пограбувань тощо) з метою отримання грошових та матеріально-технічних засобів для фінансування актів тероризму. Злочинці здійснюють пошук потенційних виконавців терористичних актів з урахуванням їх професійних навичок та вмій, а також ідеологічних уподобань, психологічну обробку з метою схилення до повного підкорення їхньому керівникові та проголошеним ідеям терористичної організації, проводять спеціальні фізичні та бойові тренування найманців, які залучаються до терористичної організації на матеріальній основі. В самому терористичному формуванні встановлюються норми поведінки між його учасниками, здійснюється ознайомлення із цими правилами всіх членів групи, а факт згоди з цими правилами закріплюється через клятву або будь-який інший ритуал. Під час підготовки до злочину проводиться розвідка у місцях потенційного вчинення терористичних актів, здійснюється спостереження за територією й об'єктом терористичної атаки, їх фото- та відеофіксація, складання планів, схем тощо, підшукуються знаряддя та засоби вчинення злочину (вогнепальна зброя, вибухові речовини, засоби ініціювання вибуху або компоненти для їх виготовлення), визначаються маршрути переміщення до такого об'єкта та шляхи відходу з місця злочину.

Вчинення терористичного акту може полягати як у здійсненні відкритого нападу, що створює небезпеку загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, так і у формі висловлення погроз таких дій шляхом доведення до владних структур та суспільства інформації про терористичний акт, що готується. В цілому спосіб терористичного акту залежить від напрямів та кінцевих цілей терористичного угруповання, спеціальних навичок та вмій учасників, які входять до його складу, особливостей місця вчинення злочину, сформованої обстановки, що передбачає виникнення найбільш сприятливих умов, явищ, процесів, інших чинників, які сформувалися на момент реалізації безпосередніх терористичних намірів.

Терористичний акт може бути здійснений шляхом:

1) підризу закомфльованих під особисті речі або предмети побутово-господарського призначення вибухових пристроїв, що приводяться в дію під впливом зовнішніх детонаційних імпульсів за допомогою дистанційних підричників та встановлюються в найбільш людних, але малопримітних місцях (мінування суспільно значимих будівель та споруд, зупинок громадського транспорту, метро, транспортних вузлів тощо);

2) самопідризу в місцях значного скупчення людей терориста-смертника з використанням ручної поклажі (валізи, пакету, рюкзака тощо), в якій приховано саморобний вибуховий пристрій, транспортних засобів, начинених вибухівкою або «поясу шахіда», що кріпиться на тілі (в районі пояса, грудей, навколо стегон) та приводиться у дію за допомогою електродетонатора або радіокерованого підричника;

3) захоплення заручників, транспортного засобу, поєднане з погрозою вбивства людей, застосування щодо них насильства з метою впливу на виконання посадовими особами владних структур політичних, економічних або інших вимог в інтересах терористів як умови звільнення захоплених осіб (отримання викупу, переміщення до іншої країни, звільнення заарештованих або ув'язнених осіб, відставка уряду тощо);

4) збройного нападу, кібернетичної атаки на об'єкти забезпечення життєдіяльності населення для заподіяння суспільно небезпечних наслідків, тяжких технологічних аварій і екологічних катастроф, пов'язаних із загибеллю або масовим захворюванням населення, зараженням місцевості (виведення з ладу обладнання або програмного забезпечення системи управління об'єктів критичної інфраструктури, що спричинило викид небезпечних речовин та забруднення навколишнього середовища);

5) створення незаконних воєнізованих формувань, призначених для захоплення та утримання територій, адміністративних будівель, ключових об'єктів інфраструктури, з використанням методів військових операцій, військового озброєння та техніки, подальшого насильницького захоплення державної влади, зміни державного кордону, досягнення інших, вигідних для терористичних формувань політичних наслідків;

б) розпилення отруйних сполук, токсичних речовин, поширення збудників різних інфекційних хвороб вірусної природи, патогенних типів мікроорганізмів, що спричиняє масову загибель людей, розповсюдження епідемій, зараження систем централізованого водопостачання, водойм, повітря, сільськогосподарських тварин і рослин; доставки біологічного агента за допомогою поштових відправлень (наприклад, листів зі спорами сибірської виразки).

Крім зазначених способів вчинення терористичних актів, новим потенційним напрямом терористичної діяльності слід також вважати загрозу використання наднебезпечних властивостей ядерної зброї, радіоактивних елементів та іншої зброї масового знищення, пов'язаних зі спричиненням руйнівних наслідків світового масштабу у вигляді масової загибелі людей, техногенної та зрештою глобальної екологічної катастрофи, з метою досягнення найбільшого впливу на держави чи міжнародні організації та прийняття потрібного рішення в інтересах терористичних організацій і навіть деяких держав, в яких діють антинародні режими та які насильницьким і антиправовим шляхом намагаються встановити контроль над регіонами та країнами, багатими на енергоресурси для посилення свого впливу і зміцнення владних позицій, здійснити перерозподіл грошового капіталу між конкуруючими суб'єктами на світовому ринку або досягти інших, більш вигідних для себе наслідків на політичній або геополітичній арені.

Водночас, серед умов, що підвищують реальність цієї загрози можна відзначити високу ймовірність неконтрольованого поширення ядерних технологій за межі кордонів традиційних ядерних держав, оскільки до сфери поводження з радіоактивними матеріалами залучається значна кількість працівників, які зайняті у виробництві та обслуговуванні таких матеріалів, що значно збільшує вразливість систем їх охорони, а також великі надприбутки самих терористичних формувань і злочинних організацій, що дозволяють їм фінансувати власні програми створення ядерної або іншої зброї масового знищення. Поряд із цим, сприяючою передумовою здійснення актів ядерного тероризму слід визнати і складність масового захисту суспільства у разі застосування такої зброї.

Слід також окремо зупинитись на такому елементі криміналістичної характеристики терористичних актів як спосіб приховування цих злочинів, який має свою самостійну значущість. У сучасній криміналістичній науці дослідженню способів приховування злочинів та їх класифікації особливу увагу приділив відомий вітчизняний науковець, професор М.В. Даньшин. Приховування злочину, як зазначає вчений, – це діяльність (елемент злочинної діяльності), що є динамічною системою об'єктивних та суб'єктивних факторів дійсності, що сформувалися до, у момент або після скоєння злочину, реалізація якої спрямована на сліди злочину (матеріальні та ідеальні), злочинця та носіїв інформації з метою перешкоджання розслідуванню [5, с. 55–56]. Він виділяє такі основні види способів приховування злочинів: 1) переміщення; 2) утаювання інформації і (або) її носіїв; 3) знищення інформації і (або) її носіїв; 4) маскуванню інформації і (або) її носіїв; 5) фальсифікація інформації і (або) її носіїв; 6) неправдиве алібі; 7) інсценування; 8) вчинення іншого злочину; 9) опосередковане приховування; 10) симуляція; 11) приховування, засноване на впливі; 12) комплекс двох і більше способів приховування злочину (як із однієї групи способів, так і з різних) однієї і тієї ж обставини приховування [6, с. 10–11].

Способи приховування терористичних актів відрізняються своєю вибірковістю, адже терористи не намагаються приховати сам факт вчинення злочину, що пов'язується з демонстративністю тероризму як такого. Водночас, їх дії спрямовуються на приховання підготовчого етапу до вчинення акту тероризму та приховування його слідів, приділяється також значна увага приховуванню власної участі у цьому злочині організаторів, замовників та посередників. Слід погодитися з М.В. Даньшиним, який відзначає, що приховування підготовки до вчинення терористичних дій може проводитися такими способами, як: маскуванню самих підготовчих дій під некримінальну діяльність; можливий розподіл ролевих функцій з приховування між злочинцями: одні відповідають тільки за дотримання певного режиму секретності і усунення можливих доказів злочину в майбутньому, інші – за зв'язок з корумпованими співробітниками правоохоронних органів і посадовими особами органів влади з метою отримання від них певної інформації та (або) виконання ними певних завдань; залучення на даному етапі мінімального числа виконавців з дозуванням інформації про подальші дії; ретельний вибір часу і місця злочину з метою виключення запобігання теракту, що готується; ретельна конспірація особи організатора злочину; маскуванню джерел фінансування всіх дій по підготовці до здійснення теракту і всього кола учасників тощо. Для приховування слідів злочину обирається такий спосіб вчинення терористичних дій, при якому знищуються багато (якщо не всі) слідів. Так, в результаті проведеного злочинцями вибуху, пожежі або серйозної аварії знищуються не тільки об'єкт, який і передбачалося знищити або істотно пошкодити (зруйнувати), але і сам вибуховий пристрій та вибухові або легкозаймисті речовини, що були використані в якості знаряддя злочину, а також сліди перебування і дій злочинця (злочинців) на місці теракту [7, с. 145–149].

При підготовці до злочину, в цілях його приховування, здійснюється маскуванню вибухових пристроїв та інших знарядь злочину під предмети побутово-господарського призначення, придбання спеціального (у тому числі форменого) одягу для непомітного переміщення злочинців до місця вчинення акту тероризму, маскуванню зовнішності особи терориста (за допомогою гриму, перук, накладних вусів тощо), налаштування систем прихованого (шифрованого або кодованого) зв'язку між співучасниками та координатором терористичних дій, з метою приховування слідів комп'ютерної інформації обираються способи маскуванню власної IP-адреси шляхом використання мережевих протоколів для віддаленого доступу керування (SSH-тунелінг), проксі-серверів, віртуальних приватних мереж тощо. Для маскуванню вибухових пристроїв можуть використовуватися накладні животи, що імітують вагітність, неприродно вільний за розміром одяг або однакова поклажа у кількох людей.

Після закінчення злочину відбувається швидкий відхід з місця терористичної атаки зі зміною верхнього одягу, знищуються зброя, транспортні засоби та інші знаряддя злочину, підробляються документи, що засвідчують особу, здійснюється негайний від'їзд в іншу країну. У низці випадків організатори (замовники) терористичного акту вживають заходів щодо ліквідації безпосередніх виконавців злочину відразу після його вчинення та зміни власного місцезнаходження. За допомогою ЗМІ, мережі Internet та здійснення інформаційно-пропагандистського впливу терористи намагаються сформувати громадську думку про нібито правомірну діяльність терористичної організації, виправдовуючи свої насильницькі дії як вимушеного заходу у боротьбі за справедливість та досягненні інших гуманних намірів (захисту прав і свобод окремих верств населення, встановленні рівноправності тощо).

Висновки. У якості підсумку слід зазначити, що спосіб злочину є одним з найважливіших елементів у структурі криміналістичної характеристики терористичних актів як її інформаційна основа та своєрідний «ключ» до розкриття аналізованих злочинів. Саме особливості способу терористичного акту зумовлюють відображення певних слідів у обстановці скоєння цього злочину, застосовуваних прийомів, знарядь і засобів його вчинення, основних рис психологічного портрету особи терориста. Тож, використання даних про способи вчинення терористичних актів має практичне значення, що полягає у можливості отримати більш широке уявлення про суть розслідуваного злочину, закономірності його механізму, а також одержати інформацію про раніше невідомі обставини терористичного замаху та причетних до нього осіб.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика: учеб. для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская; под ред. Р.С. Белкина. Москва: Норма – Инфра, 2001. 990 с.
2. Волобуєв А.Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва: навч. посіб.; за ред. проф. О.М. Бандурки. Харків: Рубікон, 2000. 272 с.
3. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю: навч. посіб. / В.К. Весельський, С.М. Зав'ялов, В.В. Пясковський. Київ: КНТ, 2009. 160 с
4. Коновалова В. Тероризм: проблеми методики розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2–3 (33–34). С. 721–732.
5. Даньшин М.В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці: навч. посіб. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. 116 с.
6. Даньшин М.В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2000. 19 с.
7. Даньшин М.В. Способы сокрытия преступлений террористической направленности. *Проблеми законності*. 2007. Вип. 85. С. 144–150.

